

МАВҶЕИ КАЛИМАҲОИ ДИСКУРСИВӢ ДАР ИЛМИ ЗАБОНШИНОСӢ

Абдуалиев Бахтиёр Сафарович,
саромӯзгори кафедраи фанҳои
гуманитарӣ ва рушди нерӯи инсонии
Донишқадаи энергетикаи Тоҷикистон

ПОЛОЖЕНИЕ ДИСКУРСИВНЫХ СЛОВ В ЛИНГВИСТИЧЕСКОЙ НАУКЕ

Аннотация: В данной статье автор попытался определить место употребления дискурсивных слов в языкознании. Также дана информация о дискурсивных словах. Важную роль в формировании, структурировании дискурса играют дискурсивные маркеры. Под «дискурсивными маркерами» авторы понимают языковое явление, которое актуализируется в дискурсе, организует его, выполняет определенные прагматические функции и осуществляет своего рода маркирование определенных смыслов, а также передает дополнительную информацию интенциональной направленности. Дискурсивные маркеры не затрагивают суть сообщаемой информации, а составляют коммуникативную рамку высказывания и всего текста. В данную группу входят разнородные единицы: наречия, союзы, частицы, междометия, маркеры, коннекторы, модальные слова и выражения. Анализ функционального потенциала дискурсивных маркеров целесообразно проводить на материале дискурса, путем выделения и характеристики речевого и дискурсивного актов. Данные вопросы имеют важное теоретическое значение, поскольку от их решения зависит дальнейшее развитие теории лингвистической прагматики, играющей важную роль в теории коммуникации, дискурсологии, теории речевого воздействия.

Ключевые слова: речь, роль, дискурс, дискурсивный акт, дискурсивный маркер, лингвистическая прагматика, интенциональность, материале дискурса

POSITION OF DISCOURSE WORDS IN LINGUISTIC SCIENCE

Annotation: In this article, the author tried to determine the place of the use of discursive words in linguistics. Information about discursive words is also given. An important role in the formation, structuring and discourse is played by discursive markers. By “discursive markers”, the authors understand a linguistic phenomenon that is actualized in discourse, organizes it, performs certain pragmatic functions and carries out a kind of marking of certain meanings, and also conveys additional information of an intentional orientation. Discursive markers do not affect the essence of the information being communicated, but constitute the communicative frame of the utterance and the entire text. This group includes heterogeneous units: adverbs, conjunctions, particles, interjections, markers, connectors, modal words and expressions. It is advisable to analyze the functional potential of discursive markers on the material of discourse, by highlighting and characterizing speech and discursive acts. These questions are of great theoretical importance, since the further development of the theory of linguistic pragmatics, which plays an important role in the theory of communication, discourse studies, and the theory of speech influence, depends on their solution.

Keywords: *speech, role, discourse, discursive act, discursive marker, linguistic pragmatics, intentionality, discourse material*

Калимаҳои дискурсивиро «воҳидҳое меноманд, ки аз як тараф мутобикияти матро таъмин намуда, аз тарафи дигар раванди таъсири мутақобилаи гӯянда, шунаванда ва инчунин мавқеи гӯяндаро бевосита инъикос мекунанд: гӯянда чи тавр маънидод мекунанд; фактҳое, ки вай ба шунаванда хабар медиҳад, ба онҳо аз ҷиҳати аҳамият, боварӣ, эҳтимолият ва ғайра баҳо медиҳад». [1, с. 231].

Истилоҳи «дискурсивӣ» дар забоншиносӣ нисбатан ба наздикӣ ворид шудааст. Дар мақола мафҳуми вожаҳои дискурсивӣ дода шуда, мавқеи онҳо дар системаи воҳидҳои забонӣ баррасӣ шудааст. Таснифи маъноӣ ва функционалии калимаҳои дискурсивӣ низ пешниҳод шудааст.

Калимаҳои дискурсивӣ як синфи воҳидҳои бисёрфунксиявӣ мебошанд, ки дорои як қатор хусусиятҳо аз ҷумла муқаррар кардани робитаи байни қисмҳои мувоҳиса, мавҷуд набудани маъноӣ маъмулӣ, бисёрфунксиявӣ, факултативӣ (дар аксари мавридҳо, ҷумла бидуни калима дурустии худро нигоҳ дошта метавонанд, калимаҳои мувоҳисавӣ), бисёркатегориявӣ (онҳо калимаҳоеро муттаҳид мекунанд, ки ба қисмҳои гуногуни нутқ бармегарданд) [2, с. 23].

Номи ин воҳидҳои забонӣ аз калимаи фаронсагии “discourse”, “суҳбат” гирифта шудаанд. Таҳлилҳои замони муосири забоншиносӣ бисёрҷанба будани имкониятҳои функционалӣ-маъноӣ калимаҳои дискурсивиро нишон медиҳад.

Истилоҳи «калимаи дискурсивӣ» дар баробари дигар истилоҳоти синонимӣ, аз ҷумла ҳиссаҷаи мантиқӣ, ҳиссаҷаи модалӣ, калимаи модалӣ, пайвандакҳо, мафҳумҳои дискурсивӣ, мафҳумҳои гуфтугӯӣ ва ғайра истифода мешавад. Дар забоншиносии аънави ин воҳидҳо маъмулан «калимаҳои модалӣ» номида мешаванд, ки онро забоншиноси рус В. В. Виноградов пешниҳод намудааст. Асоси калимаҳои дискурсивӣ калимаҳои модалӣ буда, аз ҷиҳати генетикӣ ба ҳиссаҳои гуногуни нутқ бармегарданд. Таҳлили мақоми морфологии вожаҳои дискурсивӣ нишон медиҳад, ки дар байни вожаҳои дискурсивӣ аз назари мансубияти грамматикӣ воҳидҳое, ки нишондиҳандаи модалияти субъективӣ мебошанд, бартарӣ доранд. Дигар ҳиссаҳои нутқ низ метавонанд, калимаҳои мувоҳисавӣ бошанд, ба монанди пайвандакҳо, ҳиссаҷаҳо, зарфҳо ва ғайра. Дар дохили вожаҳои дискурсивӣ воҳидҳои дараҷаҳои мухталифро ҷудо кардан мумкин аст, ки ин имкон медиҳад, ки калимаҳои асли дар гурӯҳи калимаҳои дискурсивӣ муайян карда шаванд.

Калимаҳои дискурсивӣ дар маъноӣ маъмулӣ ифода надоранд, зеро маъноӣ онҳо объективӣ нест. Бинобар ин чунин калимаҳоро танҳо ба воситаи истифодаи ҳуди онҳо омӯختан мумкин аст. Аксар вақт онҳо "тарҷуманашаванда" ҳастанд, зеро дар забони дигар барои онҳо мубодилаи дақиқ вучуд надорад.

Ба таври умум эътироф шудааст, ки “бисёре аз вожаҳои ин навъ калимаҳо дар баробари истифодаи дискурсивӣ, дигар истифодаҳои ғайрирасмӣ низ доранд. Дар ин робита бояд зикр кард, ки дар байни истифодаҳои дискурсивӣ ва дигар қорбасти ин калима аксар вақт алоқаи маъноӣ вучуд дошта наметавонад. Ҳатто мумкин аст, ки маънои дискурсивӣ ба маънои пешниҳодӣ муҳолиф бошад” [3.саҳ 46].

Дискурсивҳо ҳам аз ҷиҳати сохт ва ҳам аз ҷиҳати маъно хеле гуногун мебошанд. Дар ин маврид метавон гуфт, ки таркиби ифодаҳои дискурсивӣ низ баҳсноқ аст. Тақсимои вожаҳои сохторӣ ба гурӯҳҳои лексикӣ-прагматикӣ, зарфҳо, ҳиссачаҳо, пайвандакҳо, пасвандҳо имкон намедихад, ки ба кадоме аз ин категорияҳо дискурсивҳо нисбат дода шаванд. Ғайр аз ин дар фарҳангномаҳо дар мавқеи граматикии дискурсивҳо номувофиқӣ мушоҳида карда мешавад, ки ҳамон як калимаро ҳамчун зарф, ҳиссача ё калимаи муқаддимаӣ муайян кардан мумкин аст. Аз ин рӯ, ворид шудани истилоҳи «дискурсивӣ», ки «ҷиҳати функционалӣ-маъноӣ навъи таъиншудаи воҳидҳои забонӣ»-ро таъкид мекунад, ба мо имкон фароҳам меорад, ки аз мавзӯи мансубияти онҳо ба ҳар як ҷузъи анъанавии нутқ канораҷӯӣ намоем.

Калимаҳои модалӣ дар матн ҳамчун воҳидҳои аввалиндараҷа барои тарҳрезӣ кардани баҳодиҳии мантиқӣ ва эмотсионалии бисёрченакаи гузоришҳо амал мекунанд, ҷунҷӣ дар поён зикр мегардад:

- арзёбии он чизе, ки аз рӯи эътимоднокӣ, эътимолият гузориш дода мешавад (*шояд, ман умедворам, эътимол, албатта, табиист*);
- баҳодиҳии объективии иттилоот бо нишон додани манбаи он (аз рӯи овозаҳо, ба назари ман, онҳо мешунаванд, мегӯянд, ба фикрам ва ғайра);
- арзёбии мусбат ё манфӣ (*барори қор, шодӣ, бадбахтӣ, мутаассифона*);
- тааҷҷуб, ҳайрон шудан (*чизи аҷиб, чизе гуфтани нест, тааҷҷубовар*);
- арзёбии микдорӣ (*ғайр аз ин, ҳадди аққал, бештар, камтар*);
- муносибати мундариҷаи нутқ ба пайдарпайии умумии фикрҳо (*дар омади ған, илова бар он, масалан, ҳамин тавр ва ғайра*);

— баҳодиҳии роҳҳои баён (*ба таври айнан, ба таври умум, ба ибораи дигар*) ва ғайра.

Ҳиссачаҳои модалӣ ва аналогҳои онҳо ҳамчун воситаи махсуси ифодаи модалии субъективӣ хизмат мекунанд (*ҳа, не, хуб, тақрибан, шояд, воқеан, маҳз, хуб, хуб, навъ, гӯё, маҳз, дуруст, дар қучо, инҷо, дигар, ҳамин тавр, дар ин ҷо* ва ғайра.);

Бояд қайд кард, ки истилоҳи «калимаи дискурсивӣ» равишҳои гуногунро барои муайян кардани мансубияти ин воҳидҳо ба қисмҳои гуногуни нутқ муттаҳид мекунад. Ҳамин тариқ, мо ба қатори онҳо шаклҳои калима ё «калимаҳои мураккаб»-ро дохил мекунем, ки дар нутқ дар шакли тамом такрор мешаванд (*умуман, дар асл, на дар худ, шояд* ва ғайра).

Рӯйхати калимаҳои дискурсивӣ пайваستا нав карда мешаванд ва ҳангоми тафсири қорбурди онҳо хусусияти воқеии руҳияи забоншиносии ин воҳидҳо, омилҳои вазъиятиро ба назар гирифтани лозим аст.

Барои омӯзиши калимаҳои дискурсивӣ равишҳои гуногун мавҷуданд. Ҳамин тариқ, дар равиши муошират онҳо ҳамчун ҳиссаҳо баррасӣ мешаванд [4.саҳ 235]. Ин воҳидҳоро аз нуктаи назари шарҳи пайвандҳои синтаксисӣ калимаҳои нисбӣ меноманд [1.саҳ 21]. Аз нуктаи назари шарҳи раванди сохтани матн ин воҳидҳо ҷузъи воҳидҳои метаматн мебошанд [2.саҳ 231]. Дар баробари ин ҳуди калимаҳои дискурсивӣ як синфе мебошанд, ки аз рӯи хусусиятҳои функционалию маъноӣ фарқ мекунанд.

Хусусиятҳои семантикаи калимаҳои дискурсивӣ инҳо мебошанд: а) вобаста ба контекст — доираи калимаҳои дискурсивӣ; б) баргариҷаи ҷузъи коммуникативӣ нисбат ба номинативӣ; в) мавҷуд набудани ишора ба маънои умум эътирофшуда.

Калимаҳои дискурсивро ба ягон гурӯҳи мушаххас тақсим кардан хеле душвор аст. Сабабҳои истифодаи калимаҳои дискурсивро метавон вазифаҳои зерин номид:

- ҳангоми муҳокима эҳсосоти ҳудро бадеӣ баён мекунанд;
- ба ҷуброни сустии лексикон ва номуайянии интиҳоби калимаҳо;
- вақт ба даст овардан (масалан, ҳангоми ҷавоб додан ба саволи душвор);

- намоиши услуби инфиродии гуфтор ва ғайра.

Бар асоси назарсанҷие, ки мо анҷом додем ва манобеъи мутолиашуда дар интернет ба хулосае омадем, ки вожаҳои мубоҳисавӣ бояд танҳо дар заминаи дуруст истифода шаванд. Вожаҳои дискурсивиро аз нутқ комилан хорич кардан мумкин нест.

Калимаҳои маъмултарини дискурсивӣ инҳоянд:

Хулоса, дар ин ҷо, пас гуфтан, пас, мутаассир, Мебахшед, шумо чӣ гунаед? Нимирузи ба хайр! Салому алайкум! диққат, бубинед, ки мефаҳмед, ба ҳар ҳол, мисли, асосан, чӣ тавр, ҳа!? пас маълум мешавад ва ғайра.

Ҳамин тавр калимаҳои дискурсивӣ як гурӯҳи махсуси калимаҳо мебошанд, ки тарҷумаи онҳо душвор аст. Дар назари аввал инҳо калимаҳои қариб “паразитӣ” ҳастанд, аммо дар асл онҳо барои муаллиф ва ҳам барои мухотаби нутқ комилан заруранд. Онҳо ба ташаккули гуфтор мусоидат намуда, ҳамоҳангии матнро таъмин мекунанд.

Калимаҳои дискурсивӣ, чӣ гуна гӯянда аз болои матн кор мекунад, чӣ фикр мекунад инъикос мекунанд. Агар қайд кунем, ки вожаҳои дискурсивӣ марҳилаҳои гуногуни эҷоди матнро нишон медиҳанд, хато намекунем.

Бояд қайд кард, ки татқиқоти калимаҳои дискурсивӣ дар забоншиносии тоҷик ҳоло мавқеи худро наёфтаанд ва дар ин самт омӯзишҳо низ ниҳоят каманд.

Дар хотима бояд гуфт, ки яке аз проблемаҳои муҳимтарини ҷомеаи мо мушкилоти маданияти нутқ мебошад. Дар мактаб, дар донишқада, дар матбуот ва телевизион суҳанро мувофиқи меъёри забон мешунавем ва дар муошират забони дигареро истифода мебарем, ки аз меъёр холист. Аксарият бешуурона дар нутқи худ калимаҳои дискурсивиро истифода мебаранд. Дар нутқи калонсолон калимаҳои гурӯҳи муайян мавҷуданд, вале таркиби сифатии ин унсурҳо ба маданияти умумии шахс, вазъияти нутқ, омилҳои психологӣ вобаста аст.

Адабиёти истифодашуда:

1. Баранов М.Т. ва диг. Русский язык: Справочные материалы./ М.Т. Баранов ва диг.– М.: Просвещение, 1993. – 289 с.

2. Викторова Е.Ю. Дискурсивные слова: единство в многообразии./ Е.Ю. Викторова.- Известия Саратовского университета.- Саратов, -2014. - С. 10-14.

3. Дискурсивные слова русского языка: опыт контекстно-семантического описания / под ред. К. Киселевой, Д. Пайара. - М., 1998.

4. Пайар Д. Формальное описание дискурсивных слов: как раз и именно. / Дени Пайар // *Formale Slavistik*. — Leipzig: University of Leipzig, - 1997. — С. 586–593.